

Fizikui, akademikui, daugiaelektronų atomų teorijos kūrėjui Adolfui JUCIUI – 120

Parengė Jurgita ŽEMAITYTĖ

Vienas iškiliausių XX a. žemaičių mokslininkų – iš Kretingos rajono Salantų apylinkių kilęs fizikas teoretikas, matematikas, mokslų daktaras, akademikas, Lietuvos nusipelnęs mokslo veikėjas, daugiaelektronų atomų teorijos kūrėjas, šiuolaikinės teorinės fizikos Lietuvoje pradininkas, Lietuvos fizikų teoretikų mokyklos tėvas, poetas, kraštotyrininkas Adolfas Jucys (1904–1974). Šiomet pažymime jo 120-ąsias gimimo metines.

Svarbiausia A. Jucio mokslinių tyrimų sritis buvo atomo teorija. A. Jucys sudarė bendrąsias daugiakonfigūracines lygtis (Hartree, Foko ir Jucio lygtys) atomų banginėms funkcijoms rasti, išplėtojo jų sprendimo metodus, įrodė atomų dvielektronų sužadinių svarbą, kartu su mokiniais išplėtojo grafinį metodą judėjimo kiekio momento teorijos dydžiams vaizduoti ir veiksmams su jais atlikti bei pasiekė kitų svarbių mokslinės veiklos rezultatų.

Svarbiausi prof. Adolfo Jucio gyvenimo ir mokslinės veiklos faktai

Adolfas Jucys gimė 1904 m. rugsėjo 12 d. Klausgalvų Medsėdžių kaimo (Salantų valsčius, Kretingos apskritis) ūkininkų Prano ir Barboros Jucių šeimoje. Jo tėvas Pranas Jucys buvo gimęs 1863 metais. 1894-aisiais, sulaukęs 31-erių, vedė našlę Barborą Jonkaitę-Kontrimienę iš Smeltės kaimo (jis – netoli Grūšlaukės (Kretingos r.). Pirmasis Barboros vyras Kontrimas buvo miręs susirgęs džiova. Barбора, gyvendama santuokoje su Kontrimu, jau buvo pagim-

Akademikas Adolfas Jucys. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC fotoarchyvo

džiusi aštuonis vaikus, iš kurių išgyveno tik du.

Susituokę Pranas ir Barbora Juciai iš pradžių ūkininkavo Barborai priklausiusiame nedideliame ūkyje Smeltės kaime, o po penkerių metų, kai mirė Prano tėvas Kazimieras Jucys, šeima persikėlė gyventi į jau minėtą jo gimtąją sodybą Klausgalvų Medsėdžių kaime, kurie yra apie 8 km nuo Salantų.

Adolfas Jucys buvo keturioliktas savo motinos ir šeštas tėvo vaikas. Iš viso gyvendama su Pranu Juciu Barbora Jonkaitė (Kontrimienė, Jucienė) susilaukė septynių vaikų, iš jų užaugo šeši: 4 sūnūs ir 2 dukterys: Pranas (g. 1895.01.30), Bonifacas (g. 1896.04.15), Juozapas (g. 1902.02.19), Adolfas (1904.09.12), Barbora (1897.02.23) ir Stefanija (1900.10.02).

1912 m., kai vyresnieji vaikai jau buvo paaugę, Juciai nutarė tris jauniausius – Stefaniją, Adolfą ir Juozapą – leisti mokytis į Salantų pradinę (liaudies parapinę) mokyklą. 1915 m., priartėjus frontui, mokslą jiems teko nutraukti. Netrukus po to mirė tėvas. Gausiai šeimai pragyventi ne tik karo metais, bet ir jam pasibaigus, buvo gana sudėtinga, tad vaikams teko padėti motinai ūkyje. Adolfui sugrįžti

prie mokslų atsirado galimybė tik po šešerių metų.

1921–1922 m. jį privačiai stojimui į Kretingos progimnaziją parengė Salantų liaudies mokyklos vedėjas Stasys Majoras.

1922-aisiais, sėkmingai išlaikęs egzaminus, vaikas pradėjo mokytis progimnazijoje ir čia savo gabumais, darbštumu iš karto atkreipė mokytojų dėmesį.

1923-aisiais, baigiantis mokslo metams, Adolfas perėjo į Plungės „Saulės“ realinės gimnazijos trečiąją klasę. Čia jis taip pat puikiai mokėsi ir 1927 m., išlaikęs egzaminus aukščiausiais pažymiais, kartu su kitais trečiosios laidos auklėtiniais gimnaziją užbaigė.

1927 m. išvyko į Kauną, čia tais pačiais metais įstojo į Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Matematikos-gamtos fakulteto Matematikos-fizikos skyrių. Kaune studijų metais gyveno kartu su bendramoksliu Antanu Šimkumi nuomojamame kambaryje.

A. Jucys universitetą baigė 1931 m. spalio 20-ąją. Jo studijų baigiamojo diplominio darbo tema buvo „Triodinė lemputė“ (darbo vadovas – iš Plungės rajono kilęs pedagogas, fizikas, etnografas, kultūros ir visuomenės veikėjas prof. Ignas Končius (1886–1975)).

1931–1933 m. Adolfas tarnavo Lietuvos kariuomenės Ryšių batalione.

1933–1940 m. dirbo Lietuvos universiteto Fizikos katedroje (iš pradžių ėjo laboranto pareigas, nuo 1938 m. – vyriausiojo asistento).

1934 m. rugsėjo 6 d. vedė iš Baidotų kaimo (Skuodo r.) kilusią Sofiją Nezabitauskaitę (1906–1979), kuri buvo operos solistės Adelės Galaunienės (1895–1962) sesuo. Sofija Lietuvos universitete nuo 1927 m. studijavo teisę. Tiek Adolfas, tiek ir Sofija buvo Kaune veikusios žemaičių studentų Simono Daukanto draugijos nariai, joje ir susipažino. A. Jucys yra buvęs šios draugijos pirmininkas.

1933, 1938, 1939–1940 m. A. Jucys gilino teorinės fizikos žinias Didžiojoje Britanijoje.

1936 m. Adolfas ir Sofija susilaukė sūnaus Algimanto Adolfo Jucio (1936–1998), kuris tėvo pavyzdžiu tapo Lietuvoje žinomą matematiku ir fiziku (tyrinėjo atomo ir branduolio sluoksninių modelių teoriją, vykdė matematinius tyrimus, kartu su JAV mokslininku G. E. Murphy sukūrė Jucys-Murphy elementų formulę, kuria remiamasi kuriant kvantinių grupių (q algebrų) teoriją).

1938 m. Adolfas stažavosi Mančesterio, 1939–

1940 m. – Kembridžo universitete. 1940-aisiais jau vyko Antrasis pasaulinis karas, tad Adolfui po stažuotės kilo nemažai sunkumų sugrįžtant į Lietuvą (jam teko du mėnesius praleisti Belgijoje, o Prancūzijoje tuometinė valdžia jį buvo internavusi (laikina apribojusi, suvaržiusi asmens laisves)).

1940 m. Adolfui vis dėlto pavyko sugrįžti į Lietuvą. Tada, norėdamas pažymėti pagrindinės aukštosios mokyklos perkėlimą iš Kauno į Vilnių, jis iš Kauno į Vilnių dvi dienas keliavo pėsčias. Tais pačiais metais su šeima Vilniuje ir įsikūrė, tapo Vilniaus universiteto dėstytoju (čia jis yra dėstęs elektrodinamikos, termodinamikos, kvantinės teorijos, teorinės optikos, kvantinės atomo teorijos programas).

1941–1971 m. A. Jucys ėjo Vilniaus universiteto Teorinės fizikos katedros vedėjo pareigas, čia jam 1941 m. suteiktas docento vardas.

1943 m. kovo 17 d. vokiečių okupantams uždarius Vilniaus universitetą, A. Jucys 1943–1944 m. dalyvavo universiteto nelegalioje veikloje.

1944-aisiais, priartėjus frontui prie Lietuvos, Adolfas kurį laiką gyveno tėviškėje – Klausgalvų Mėsėdžių kaime ir Telšių mieste.

1947–1946 m. buvo tuometinio LTSR (LSSR) švietimo liaudies komisariato Aukštųjų mokyklų valdybos viršininkas.

1945–1948 m. papildomai ėjo ir Vilniaus pedagoginio instituto direktoriaus pareigas.

1949–1951 m. buvo TSRS (SSRS) mokslų akademijos V. Steklovo matematikos instituto Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) skyriaus doktorantas (vadovas V. Fokas). Tuo laikotarpiu jis Vilniuje subūrė jaunų tyrėjų grupę, kartu su jos nariais patikslintais metodais nagrinėjo atomų savybes, suformulavo dvielektronų būsenų modelį.

1951 m. Sankt Peterburgo valstybiniame A. Ždanovo universitete apgynė fizikos-matematikos mokslų daktaro disertaciją tema „Kai kurie patikslintieji atomo kvantmechaninio skaičiavimo metodai“.

Nuo 1952 m. A. Jucys su šeima gyveno Lietuvos mokslų akademijos darbuotojams pastatytuose Mokslininkų namuose Vilniuje (dabar J. Tumo-Vaižganto g. 9 / Lukiškių g. 1), o 1960 m. pradžioje persikėlė gyventi į nuosavą namą Vilniaus Antakalnio rajono Karių kapų gatvėje (namo Nr. 7).

1952–1953 m. ėjo Fizikos-technikos instituto Fizikos, matematikos ir astronomijos sektoriaus vedėjo pareigas.

(Nukelta į 30 p.)

1953 m. Vilniaus universitete jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Tais pačiais metais jis išrinktas Lietuvos mokslų akademijos tikruoju nariu ir tapo šios akademijos Geologijos, chemijos ir technikos mokslų skyriaus akademiku sekretoriumi (šias pareigas ėjo 1953–1956 m.). Tuo laikotarpiu jis jau buvo žinomas kaip vienas iš žymiausių Lietuvos mokslo vadovų ir organizatorių, formavo pagrindines fizikos ir kitų gamtos mokslų kryptis.

1955 m. A. Jucio ir jo bendraminčių iniciatyva įkurtas mokslinis žurnalas „Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai“. Tais pačiais metais A. Jucio iniciatyva Vilniaus universitete pradėjo veikti pirmasis Lietuvoje elektroninis skaičiavimo įrenginys – elektroninis integratorius ELI-12, kuris buvo gautas iš Maskvos Lomonosovo universiteto.

1956–1963 m. ėjo Fizikos ir matematikos instituto direktoriaus ir Lietuvos mokslų akademijos Fizikos, chemijos ir technikos mokslų skyriaus akademiko sekretoriaus pareigas.

1962 m. A. Jucio pastangomis Lietuvos Fizikos ir matematikos institute buvo įkurtas Skaičiavimo centras, įsigyta pirmoji Lietuvoje elektroninė skaičiavimo mašina BESM-2M (pirmasis universalus kompiuteris). Su ja reguliariai pradėta dirbti 1963 m. vasario 18 dieną. 1971-aisiais vietoje šios mašinos sumontuota nauja ESM – BESM-6.

1962 m. A. Jucio ir bendraminčių iniciatyva įkurtas „Lietuvos fizikos rinkinys“, įkurta Lietuvos fizikų draugija. Tais pačiais metais A. Jucys tapo leidinių serijos „Quantum Theory of Matter“ patarėjų kolegijos nariu.

Nuo 1963 m. iki mirties A. Jucys ėjo vieno Fizikos ir matematikos instituto skyriaus akademiko sekretoriaus pavaduotojo pareigas.

1967 m. A. Jucys pradėjo dirbti Fizikos ir matematikos instituto Kvantmechaninių skaičiavimų sektoriaus vedėju. Tais pačiais metais jį išrinko tarptautinio mokslinio žurnalo „International Journal of Quantum Chemistry“ patarėjų kolegijos nariu.

1969 m. Vilniuje suorganizavo tarptautinį simpoziumą atomų ir molekulių teorijos klausimais.

Jis padėjo pagrindus Vilniaus teorinės fizikos mokyklai (ji dar vadinama ir Jucio mokykla), kurios veikla apėmė molekulių, atomo branduolio ir kietojo kūno fizikos sritis, daugelį kitų dabar Lietuvoje plėtojamų teorinės fizikos šakų.

A. Jucys yra buvęs kelių Lietuvos universitetų profesorius, vadovavęs SSRS mokslų akademijos Spektroskopijos komisijos grupei, koordinavusiai atomų ir jų spektrų teorijos tyrimo darbus SSRS.

Paskaičiuota, kad A. Jucys vienas ir kartu su bendraautoriais paskelbė 253 mokslinius straipsnius.

1945–1990 m. laikotarpiu A. Jucys buvo labiausiai cituojamas Lietuvos mokslininkas pagrindiniuose pasaulio mokslo žurnaluose. Jo darbai ir dabar yra plačiai naudojami: anot duomenų bazės „Web of Science“, jie po 1990-ųjų metų prestižiniuose fizikų žurnaluose yra cituoti daugiau kaip tūkstantį kartų.

A. Jucys aktyviai dalyvavo visuomeninėje, kultūrinėje veikloje – buvo įvairių draugijų narys, visuomeniniais pagrindais ėjo Plungiečių (Plungiečių) draugijos prezidento pareigas, aktyviai bendradarbiavo Lietuvos ir užsienio spaudoje, skaitė paskaitas tarptautinėse mokyklose Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Italijoje ir keliuose kitose šalyse.

Jis domėjosi lietuvių kalba, vietovardžių, fizikos terminų problematika, gimtojo žemaičių krašto istorija, tradicijomis ir papročiais. Laisvalaikiu studijuodavo senąsias bažnytines knygas, domėjosi savo kilme, rinko informaciją apie vyskupą Motiejų Valančių, talkino kraštiečiams kuriant M. Valančiaus gimtinės muziejų Nasrėnuose (Kretingos r.). Jis yra ir straipsnio „Vyskupo, rašytojo Motiejaus Valančiaus šeima“, kuris sovietmečiu ideologiniais sumetimais nebuvo paskelbtas, autorius.

Dalį akademiko rašytinio palikimo sudaro jo paties ir kartu su Kretingos muziejaus direktoriumi Juozu Mickevičiumi (1900–1984) 1972–1973 m. parašytas straipsnių ciklas apie Plungės ir Kretingos rajonų kaimų istoriją, senuosius šio krašto papročius, dvarus. Daugelį savo gimtųjų vietų su meile yra aprašęs atsiminimuose „Apie tėviškėlę brangią“.

1962 m. A. Juciu suteiktas Lietuvos nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas. 1968 m. jis apdovanotas respublikine valstybine premija už darbus kvantinės atomo teorijos srityje.

A. JUCIO IR JO KARTU SU KITAIŠ KOLEGOMIS PARAŠYTOS KNYGOS

- Adolfas Jucys, Josifas Levinsonas, Vladas Vanagas, *Judėjimo kiekio momento teorijos matematinis aparatas* (rus. *Математический аппарат теории момента количества движения*), Vilnius,

1960 m. išspausdinta rusų k., 1962 m. – anglų kalba.

- Antanas Bandzaitis, Adolfas Jucys, *Judėjimo kiekio momento teorija kvantinėje mechanikoje* (rus. *Теория момента количества движения в квантовой механике*), Vilnius: Mintis, išspausdinta lietuvių kalba 1965 m., rusų kalba 1977 m.

- Adolfas Jucys, Algimantas Savukynas, *Atomo teorijos matematiniai pagrindai* (rus. *Математические основы теории атома*), Vilnius, išspausdinta rusų kalba 1973 m.

- Adolfas Jucys, *Rinktiniai darbai. Daugiaelektronių atomų teorija* (rus. *Избранные труды : теория многоэлектронных атомов*), Vilnius, išspausdinta rusų kalba 1978 m.

***

Adolfas Jucys mirė 1974 m. vasario 4 d. Vilniuje. Jis palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse, kur ilsisi ir jo žmona Stefanija, sūnus Algimantas Adolfas. Kapą puošia skulptoriaus A. Žukausko (1939–2022) 1976 m. sukurtas antkapinis paminklas, kuriame iškaltas A. Jucio bareljefinis portretas ir įrašas „Akademikas Adolfas Jucys, 1904–1974“.

Po A. Jucio mirties, įamžinant mokslininko atminimą Fizikos ir matematikos instituto (tada A. Goštauto g. 12) kabinete, kuriame akademikas daugelį metų dirbo, buvo įrengtas memorialinis kambarys. Jame eksponuoti mokslininko asmeniniai daiktai, namų bibliotekos pagrindinė dalis ir institute likęs A. Jucio mokslinis archyvas.

1974 m. siekiant populiarinti akademiko darbus, Rygoje rusų kalba išleista dviejų tomų A. Jucio knyga „Теория атомов и атомных спектров“ (Atomų ir atomų spektrų teorija).

1993 m. Lietuvos mokslų akademija įsteigė vardinę Adolfo Jucio premiją už pasiekimus teorinės fizikos srityje. Vilniuje organizuojami prof. A. Jucio moksliniai skaitymai.

1982 m. rugsėjo mėnesį Vilniaus Antakalnio rajone ant namo, kuriame gyveno A. Jucys su šeima, atidengta memorialinė lenta. Joje iškaltas mokslininko bareljefas ir įrašas lietuvių bei rusų kalbomis, informuojantis, kad čia 1960–1974 metais gyveno teorinės fizikos pradininkas Lietuvoje, profesorius, akademikas Adolfas Jucys.

Viena gatvė Vilniaus Panerių seniūnijoje yra pavadinta Adolfo Jucio vardu.

2003 m. išleista A. Jucio buvusio studento, jo biografo prof. Romualdo Karazijos monografija „Žalios teorijos medis: akad. A. Jucys: gyvenimas ir mokslinė veikla“ (2014 m. paskelbta pakoreguota, patikslinta knygos elektroninė versija).

2004-aisiais minint A. Jucio 100-ąsias gimimo metines, knygų seriją „Lietuvos mokslas“ papildė leidinys „Akademikas Adolfas Jucys“, kurioje pateikti išsamūs duomenys apie akademiko gyvenimą, mokslinę veiklą, išspausdinti jo ir amžininkų prisiminimai, interviu su A. Juciu, jo laišakai, straipsniai kraštotyros ir kalbotyros klausimais, taip pat ir Aurelijos Ališauskienės parengta „Adolfo Jucio bibliografija“, kurią sudaro keturi skyriai: „Adolfo Jucio darbai“ (1934–2003 m.), „Mokslinių leidinių redaktorius ir sudarytojas“, „Disertantų mokslinis vadovas“, „Literatūra apie Adolfą Jucį“ (1934–2004 m.), asmenvardžių rodyklė.

Daug vertingų straipsnių apie akademiką, interviu su juo paskelbta ir kituose leidiniuose, tarp jų ir šiose knygose: Elena Sliesoriūnienė „Intelligentų karta“ (Vilnius, 2006); Ona Voverienė „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ (Vilnius, 2009); Antanas Rimvydas Čaplinskas „Vilniaus atminimo knyga: mieste įamžintos asmenybės“ (Vilnius, 2011); „Šiuolaikinė fizika Lietuvoje“ (Kaunas, 1997); „100 iškiliausių Lietuvos žmonių“ (Vilnius, 2009); „Akademija ir akademiškai atsiminimuose“ (Vilnius, 2013) ir kt.

1974 m. Vilniuje išspausdinta A. Jucio mokslinių darbų bibliografija.

1981 m. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka išleido Aurelijos Ališauskienės ir Teodoros Strockytės sudarytą darbą „Adolfas Jucys: literatūros rodyklė“.

Naudota literatūra:

1. *Akademikas Adolfas Jucys*, Vilnius, 2004.
2. Romualdas Karazija, *Žalios teorijos medis: Akad. A. Jucys. Gyvenimas ir mokslinė veikla*, Vilnius, 2003.
3. Romualdas Karazija, „Adolfas Jucys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8, Vilnius, 2005 (prieiga internete <https://byt.lt/GY5R3>).
4. Adolfas Jucys, *Vilnijos vartai*: <https://byt.lt/VCgS9>.